

Høffdings og de radikales forhold til Socialdemokratiet 1884

Uddrag af Studentersamfundets virke 1882 – 1894 Kapitel 5

Elias Ole Tetens Lund 1976 / 2018

I Studentersamfundet var der siden oprettelsen af arbejderundervisningen udviklet en stadig mere intens kontakt mellem de radikale akademikere og en række ledere af Socialdemokratisk Forbund, især P. Holm, V. T. Holst og P. Knudsen. Efter folketings-valget med det udstrakte samarbejde mellem den liberale vælgerforening og Socialdemokratiet opstod der behov for en afklaring af forskelle og ligheder mellem parterne. På en række områder kunne der konstateres enighed: i forsvarspolitisk henseende vurderede radikale og socialister, at Danmark var for lille til at kunne forsvares med våbenmagt) og man ønskede en diplomatisk ordning af udenrigspolitikken.⁶⁸ Også i opfattelsen af Kirken var der sammenfald: Kirken skulle adskilles fra staten og religionen gøres til en privat sag.⁶⁹ Socialdemokraternes holdning til præstestanden var dog mere uforsonlig end der var basis for 'hos de radikale. .Begge parter forkastede den dogmatiske kirkelære om forsagelsesmoral, det hinsidige liv og troens forrang for videnskaben.⁷⁰

I spørgsmålet om nationalitet var der derimod ikke umiddelbart sammenfald. Mens socialisterne opfattede den som en hindring for gennemførelsen af klassekampen indenfor nationerne, og et ideologisk middel i de herskende klassers hænder, havde de radikale akademikere ikke fuldstændigt løsrevet sig fra den nationale tankegang. De ville fravriste Højre og Det danske Venstre "patentet" på nationalfølelsen og hævde, at "ethvert parti betragter sine formål som gavnlige for det hele land - som nationale"⁷¹ De accepterede ikke den socialistiske klassekampteori, men førte diskussionen hen på socialismens krav til statsmagten som aktiv regulator af de sociale forhold.⁷² I debatten mellem akademikerne siden begyndelsen af 1870'erne kan der udskilles to grupper af argumenter, der afspejler nationalliberale og radikale holdninger til socialdemokratiets krav om socialreformer. De ældre nationalliberale og mellempartifolk i Nationaløkonomisk Forening hævdede, at arbejderne havde det bedre end i nogen tidligere historisk periode, men at de mindre behov for forbedringer kunne tilfredsstilles ved samfundets understøttelse af arbejdernes selvhjælp, mens indgreb i løndannelsen enten lades ude af betragtning eller blev betragtet som skadelig.⁷³

Yngre oppositionelle akademikere hævdede, at uanset de sociale og økonomiske fremskridt var det berettiget at tale om et socialt spørgsmål. Harald Høffding hævdede i en artikel i Nationaløkonomisk Tårsskrift 1873, at "det sociale spørgsmål.. er netop opstået ved at utallige.. som hidtil i passiv ligegyldighed bøjede sig under de faktiske forhold, er blevet sig selv

bevidste, er vågnede til erkendelse." Høffding opfattede socialismen som arbejdernes kamp for retfærdigheden.⁷⁴ Han videreudviklede opfattelsen i sine forelæsninger over social etik i efteråret 1883, men kunne ikke politisk tilslutte sig de konsekvenser i retning af en socialistisk samfundsordning, som på dette tidspunkt fremførtes i "Socialdemokraten".⁷⁵ I sit samfundsteoretiske værk "Etik" (1887) hævdede Høffding, at der lå udviklingsmuligheder i arbejdets ordning ved "fri association". Fagforeningerne ville styrke den enkelte arbejders selvstændigheds-følelse, dygtiggørelse og sympati med andre og de ville give arbejderne en klarere opfattelse af deres stilling overfor de andre samfundsklasser.⁷⁶ Fagforeningernes kamp for højere løn forsvarede Høffding med hensigtsmæssigheden ved større købekraft der forplanter sig til de lavere lønnede. Endelig fremhævede han udbyttedelingstanken, andelsforeninger og produktionsforeninger som midler til harmonisering af forholdet mellem arbejde og kapital.⁷⁷

Høffding bidrog som universitetslærer og som fremtrædende oppositionsmand til en revision af offentlighedens opfattelse af socialismen og fremstillede det teoretiske grundlag for en større forståelse mellem liberale og socialister indenfor oppositionen i København. Han hævdede, at socialismen i spørgsmålet om statens overtagelse af produktionsmidlerne og af fordelingen af forbrugsgoderne ikke i alle sine former anviste et fuldstændigt brud med "frihedsprincippet" eller gik ind for "voldsom revolution".⁷⁸ Karl Marx' teori afviste han som et produkt af katastrofeteorien om en udvikling af samfundsformen til den yderste ensidighed (dvs. storkapitalens ekspropriation af de små), der med indre nødvendighed måtte slå over i sin modsætning. Denne opfattelse stred imod Høffdings historieopfattelse, der i store træk var identisk med opfattelsen hos de andre medlemmer af det videnskabelige gennembrud. "Historien.. viser os de mange mellemlid, den successive udvikling, som er nødvendig, for at de klart og tydeligt fremtrædende samfundsformer kunne blive til."⁷⁹

Høffding udtrykte den opfattelse af socialismen, at det var krav om, at fordelingen skulle foretages af en centralmagt. Det var en konstruktion, der ikke direkte refererede til det danske socialdemokrati, men sammenholdtes med europæiske teoretikere og med Gothaprogrammet. Heroverfor anførte Høffding en række argumenter, der skulle vise svaghederne i socialismen og de punkter, hvor der var harmoni mellem socialismen og hans syn på statsmagtens opgaver. Som argumenter imod statens overtagelse af fordelingen anførte Høffding, at det forudsatte moralsk fuldkommenhed og alvidenhed hos statsmagtens bærere, egenskaber som disse hidtil ikke kunne siges at have vist sig i besiddelse af.⁸⁰ Dertil kom problemet, efter hvilken målestok fordelingen skulle foretages. Arbejdspræstationen og den enkeltes trang som kriterium ville hver på sin måde byde på problemer, der kun kunne løses ved at tillægge staten myndighed. Også den socialistiske arbejdsværditeori ville Høffding rette kritik imod.⁸¹ Dette førte ham over i en kritik af Gothaprogrammets begyndelsessætning: at arbejdet er kilden til al rigdom og kultur. Han fandt en tvetydighed i definitionen af arbejdet

som værdi skaber, idet der kunne skelnes mellem materielt og åndeligt arbejde. En samfundsordning uden vekselvirkning mellem de to typer arbejde ville ikke kunne gennemføres, hævdede Høffding og argumenterede herfor med eksempler på teorien om samfundets arbejdsdeling og den gensidige afhængighed mellem samfundsklasserne.⁸²

De punkter, hvor Høffding kunne mødes med socialismens krav om statsmagts indgreb, var følgende: a) fordringen om, at der vises simpel retfærdighed. Arbejderne skulle ligestilles med arbejdsgiverne i udøvelsen af fri forsamlings- og foreningsret. b) statens pligt til at beskytte arbejderne frihed, sundhed, sikkerhed og moralitet overfor arbejdsgivernes vilkårlighed. c) statens udlignende indflydelse på de sociale modsætninger gennem ordningen af finans- og skattevæsenet. d) statens støtte og kontrol med arbejderne frie sammenlutninger (arbejdsløhedskasser), e) begrænset mulighed for statslige støtteforanstaltninger til produktionsforeninger.⁸³ I forhold til akademikernes synspunkter i 1870'erne havde Høffding på væsentlige punkter nærmet sig til Socialdemokratiets pragmatiske synspunkter, idet han støttede fagforeningernes ret til at repræsentere arbejderne og accepterede statens rolle som instrument for socialpolitiske indgreb, der kunne afdæmpe virkningerne af frikonkurrencen.

Høffding havde ved sin politiske virksomhed i den liberale vælgerforening på Frederiksberg været i kontakt med repræsentanter for den socialdemokratiske arbejderbevægelse og derved skaffet sig indblik i disses synspunkter. Når han i december 1882 kritiseredes i Socialdemokraten for i sine forelæsninger ved universitetet at have omtalt den socialistiske agitation nedsættende og dens teori som urealisabel, var det udtryk for en vis nervøsitet i den socialdemokratiske redaktion for, at Høffding som nyudnævnt professor i filosofi skulle få så stor indflydelse på de journalistisk interesserede studenter, at de ville trække sig bort fra tjeneste ved Social-Demokraten.⁸⁴

Socialdemokratiets formand P. Knudsen talte 15. november 1884 i Studentersamfundet om socialismen. Foredraget blev den følgende uge trykt i Social-Demokraten og udsendt i "Socialistisk Bibliotek" i det følgende år⁸⁵. Knudsens fremstilling var det første samlede overblik over, hvad det danske socialdemokrati forstod ved socialisme. En kort gennemgang af de vigtigste synspunkter og en sammenligning med de radikale akademikeres synspunkter vil være på sin plads.

1. Forholdet mellem stat og samfund. Knudsen forudsatte eksistensen af en latent konflikt mellem den politiske magt, der byggede på lovene, og den økonomiske og sociale magt i samfundet. De udvikledes uafhængigt af staten. Den franske revolution forklarede han som virkeliggørelsen af borgerskabets retlige krav og kapitalens frigørelse fra de gamle samfundsinstitutioner. Knudsen hævdede, at det var en lov for samfundsudviklingen, "at hvis de i et samfund bestående love skal være i stand til at befordre samfundsudviklingen, maa de være byggede paa de virkelige magtforhold; er de ikke det, vil udviklingen bane sig vej uden

hensyn til lovene" ⁸⁶ Der var heri fælles træk med udviklingsopfattelser hos de radikale. De antog netop, at traditioner og institutioner dannede hindringer for samfundsudviklingen. Det var årsagen til at retten og magten lå i konflikt med hinanden og til at der opstod sygelige samfundstilstande. ⁸⁷ Både socialisten P. Knudsen og de radikale mente, at udviklingen skete på to niveauer: en stadig, strømmende udvikling af de økonomiske og sociale forhold og en springende, urolig udvikling af de politiske magtforhold. Denne tvedelte opfattelse muliggjorde, at man kunne fastholde tanken om en sammenhængende udvikling samtidig med politiske revolutioner.

2. Kapitalismen. P. Knudsen samlede sin beskrivelse af den kapitalistiske produktionsmåde om to hovedpunkter: Storindustriens gradvise tilintetgørelse af de små virksomheder og arbejdskraftens status som en vare i konkurrencens vold. ⁸⁸

3. Kapitalismens krise

4. Teorien om proletariatets vækst.

5. Arbejdernes politiske kamp.

6. Statens overtagelse af produktionen

Reaktionerne i "det danske venstre" på P. Knudsens tale.

De radikales reaktioner.

Noter:

68 Per Salomonsson: Socialismen og Socialdemokratiet, 1974, s.100.
Edv. Brandes "Om Nationalfølelse", Pol 10/1 1885.

69 Per Salomonsson, 1974, s.103

70 samme s. 105

71 samme s. 101

72 Pingels kritik af klassekampteorien i: Morgenbladet. 4/7 1884
opfattelser af socialismens syn på statsmagten i: Pol 5/H 1884
og i: Morgenbladet 3/11 1884, Pol 18/11 1884

73 H. C. Frederiksen: Martensen, Socialisme og Kristendom,
i: Nationaløkonomisk Tidsskrift bd 5, 1875, s.34-54.
i: Det første nordiske industrimøde, 1872, (1873) s.171, 183-187

74 H. Høffding: Forestillingen om retfærdighed i dens historiske hovedformer.
i: Nationaløkonomisk Tidsskrift bd.2, 1873, S181-116, citatet s.114.

75 Soc. Dem. 29/11 og 2/12 1883 angreb Høffdings sociale etik, Soc.Dem. 2/12 Høffdings svar.

76 H. Høffding: Etik, 1887, s.244. Bogen var i store træk baseret på hans forelæsninger over social etik i efteråret 1883.

Høffdings og de radikales forhold til Socialdemokratiet 1884

77	samme, s. 246-249
78	samme, s. 256
79	samme, s. 250
80	samme, s. 252 f.
81	samme, s. 253- 254
82	samme s. 256- 257
83	samme s. 260- 263
84	Soc. Dem. 29/11, 2/12 1882
85	Soc. Dem. 18, 19, 22, 25 og 26/11 1884. Socialistisk Bibliotek bd.1. 1885 s.268-296 Her avisartiklerne er anvendt.
86	Soc. Dem. 18/11 1884
87	-
88	Soc. Dem. 19/11 1884